

Бондар Анна Михайлівна

студентка групи КОБ-1-11-4.Од, IV курс, напрям підготовки «Корекційна освіта (логопедія)»
380988805782@ya.ru

Науковий керівник

Таран Оксана Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
op.taran@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ДЦП

Анотація. Стаття присвячена питанню особливостей розвитку комунікації дітей із дитячим церебральним паралічем (ДЦП). Здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з питань розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП. Також подаються результати дослідження комунікативної поведінки дітей ДЦП. Розроблені рекомендації для батьків та педагогів для розвитку комунікативних умінь дітей з ДЦП.

Ключові слова: дітей із дитячим церебральним паралічем, комунікативно-мовленнєва активність, рівні розвитку комунікативної поведінки, вербальне спілкування, невербальне спілкування, зв'язне мовлення.

Актуальність теми. Мовлення та комунікативна діяльність – дуже важлива і визначальна частина людської особистості, чинник її поведінки, мислення. Саме мовлення постає вирішальним та основним чинником соціалізації. Мовленнєва функція є однією з найважливіших психічних функцій людини. Оволодіння здатністю до мовленнєвого спілкування створює передумови для людських соціальних контактів, завдяки яким формуються і уточнюються уявлення дитини про навколишній світ, створюється певне враження про навколишню дійсність. У спілкуванні людина формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості.

У багатьох дітей з церебральним паралічем відзначаються ті чи інші порушення мовлення. Вони ускладнюють спілкування цих дітей з оточуючими і негативно позначаються на всьому їхньому розвитку.

Вивченню порушення спілкування у дітей з дитячим церебральним паралічем присвячено багато спеціальних досліджень, в яких розглядаються питання їх патофізіології, клініки та корекції. Цій проблемі присвячені роботи Л. О. Бадаляна [1], Е. М. Мастюкової, М. В. Іпполитової [3],

Л. М. Шіпіціной [5] та інші. За даними Е. М. Мастюкової комунікативні розлади спостерігаються у 70 - 80% дітей з ДЦП.

Об'єкт дослідження: комунікативно-мовленнєва діяльність дітей.

Предмет дослідження: особливості розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП

Мета дослідження – теоретично та емпірично дослідити особливості розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП.

Мета і предмет дослідження зумовили необхідність вирішення таких **завдань:**

- Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з питань розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП;
- Емпірично дослідити особливості розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП;
- Розробити рекомендації для педагогів та батьків щодо розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП

У ході дослідження були використані наступні групи **методів:**

- Теоретичний: аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження;
- Емпіричні методи: спостереження за процесом спілкування у дітей з ДЦП та тестове дослідження зв'язного мовлення.

Мовлення як основний засіб спілкування розвивається через рух і в соціальному контакті, і її основа закладається ще на першому році життя дитини. Коли у дитини при ДЦП є відхилення сенсомоторної сфери, управління мімікою обличчя і жестами, кінестетичного сприйняття, контролю за диханням і пересуванням, артикуляції, звуковимови зникає можливість дітей самостійно реалізовувати себе в навколишньому світі. Все це безпосередньо впливає на розвиток комунікативної діяльності і психічний розвиток в цілому. У дітей з ДЦП функція спілкування розвивається нерівномірно, на відміну від здорових дітей. Найбільш розвиненими при ДЦП виявляються мотиви, форми і потреби спілкування, останнє місце займають засоби спілкування. Порушення артикуляції та координації рухів несприятливо відбивається на процесі

спілкування з дорослим. Також негативно позначається на спілкуванні нездатність висловити власний емоційний стан.

На відміну від здорових дітей перших трьох років життя діти з ДЦП поведуться пасивно і не виявляють особливого бажання до співпраці з дорослим. Вони не прагнуть з власної ініціативи до спілкування, але при наполегливому спонуканні та підтримці, встановлюють контакти. При зверненні до них дорослого, діти обмінюються враженнями і періодично шукають підтримку і увагу дорослого. Експресивно-мімічної вимовою, на відміну від здорових дітей, користуються вкрай рідко, частіше вживають жести.

Дітям, які страждають на ДЦП, потрібні спонукання дорослого, для того, щоб взяти участь у процесі спілкування. Їхні дії з іграшками і предметами носять одноосібний характер, рідко з'являється бажання діяти, спільно з дорослим або наслідувати його дії. Діти не звертають увагу на дорослого, іграшка або яке-небудь нове заняття цікавлять їх більше, ніж вступ в контакт з дорослим. Не спостерігається активного прагнення розділити гру з партнером або звернутися до нього.

У процесі спілкування діти з ДЦП вкрай рідко користуються мовленням. Експресивно-мімічні засоби спілкування, жвавий погляд, рухові спонтанні реакції з'являються не відразу і є короточасними, монотонними і маловиразними. У процесі спілкування діти з ДЦП за краще використовувати жести, супроводжують їх різкій мімікою і гримасами підкреслено оклику характеру, висловлюючи таким чином свої емоції (наприклад, замість слова «дай» діти використовують гримаси, як би розмовляючи самі з собою). Встановлення контакту з дорослим відбувається тільки при його ініціативі та підтримці [5, с.113].

У дитини з церебральним паралічем через вираженість рухових порушень предметно-практична діяльність вкрай обмежена, практичний досвід бідний, орієнтування в навколишньому розвинена слабо. Все це затримує її комунікативно-мовленнєвий розвиток.

Комунікативна успішність дітей характеризується різними рівнями розвитку: високий рівень комунікативної успішності характеризується тим, що в дітей успішно сформовані комунікативні вміння; дітям із середнім рівнем властиве прагнення до спілкування, але мають місце перешкоди на шляху до успішного спілкування (невміння орієнтуватися у ситуації спілкування, нездатність керувати своїми емоціями, тощо); нижче середнього рівня – діти в розумінні ситуації спілкування і реагуванні на неї відчують більш сильні труднощі; низький рівень сформованості комунікативної успішності характеризується відсутнім інтересом до спілкування як до особистісної взаємодії.

У свою чергу, І. С. Марченко та О. Г. Тюленевою [2] за загальним рівнем розвитку комунікативної поведінки серед дітей із дизартрією при ДЦП виділено такі групи:

Високий рівень (22% дітей) – діти, які використовують під час спілкування як мовленнєві, так і немовленнєві засоби комунікації, легко вступають у контакт з партнерами по грі, проявляють зацікавленість як умовою завдання, так і діями однолітків, ініціативні, наполегливі, вміло узгоджують свої дії з діями партнерів по ігровому процесу. Добре орієнтуються під час виконання завдань та ігор, та можуть надати допомогу іншим.

Достатній рівень (11 % дітей) – діти, які розуміють співрозмовника, вступають у діалог, але беруть участь у ньому пасивно (відповідаючи на питання); зацікавленість до завдання проявляють після додаткових пояснень; свої дії намагаються узгоджувати з діями інших учасників гри, але не проявляють ініціативу; надати допомогу партнерам по грі неспроможні; невербальні засоби використовують не в повному обсязі – погляд на співбесідника не тривалий, зрідка користуються експресивно-виразними рухами, жести та тактильні рухи використовують після підказки.

Середній рівень (51% дітей) – діти, які мають збіднений словниковий запас, малоактивні не проявляють наполегливості, майже не проявляють

емоції; завдання та дії партнерів по грі дітей не зацікавлюють. Невербальні засоби під час спілкування майже не використовують, жестами та тактильними рухами не користуються. Для виконання завдання потребують допомоги експериментатора.

Низький рівень (16%) – діти, що мають значні труднощі у використанні вербальних та невербальних засобів комунікації. Ці діти неактивні, мовчать, не вступають у мовленнєве спілкування, погано йдуть на контакт, не проявляють ініціативу та емоції, усамітнюються і грають наодинці. Невербальна комунікація з оточенням – у межах вирішення своїх нагальних потреб. До будь-якої дії залучаються тільки за допомогою експериментатора.

Формування мовленнєвої компетентності дітей із ДЦП протікає у складніших умовах, ніж у здорової дитини.

Таким чином, на основі отриманих даних можна зробити висновок про те, що у більшості дітей старшого дошкільного віку із дизартрією при ДЦП простежується недостатній рівень розвитку комунікативної поведінки як вербальних, так і невербальних її компонентів, що проявляється у труднощах при налагодженні і підтриманні контактів під час спілкування та ігрової діяльності між однолітками та з дорослими. Ці труднощі виникають унаслідок порушення багатьох ланцюгів поетапного формування мовленнєвих та немовленнєвих умінь та навичок, які посилені дефіцитом засобів спілкування та відсутністю необхідних умов для формування і накопичення необхідного досвіду комунікативної поведінки [2, с. 50-51].

Нами було проведене експериментальне дослідження розвитку комунікативних умінь дітей з ДЦП на базі інклюзивної загальноосвітньої школи №168 м. Києва. Вибірку склали учні 2 класу з порушеннями опорно-рухового апарату.

Для оцінки рівня сформованості комунікації дітей використовувалися такі методики:

Методика 1. «Вивчення рівня мовленнєвої комунікації» [4, с.73].

Методика 2. «Вивчення рівня зв'язного мовлення дітей» [4, с.74].

Для вивчення комунікативних умінь дітей проводилися спостереження за їх вільним спілкуванням. У процесі спостереження зверталася увага на:

- 1) характер спілкування.
- 2) ініціативність.
- 3) уміння вступати в діалог.
- 4) уміння підтримувати і вести діалог.
- 5) уміння слухати співрозмовника.
- 6) уміння розуміти співрозмовника.
- 7) уміння ясно висловлювати свої думки.

При проведенні даної методики були виявлені наступні результати, що подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень комунікативних умінь дітей з ДЦП

№	Досліджуваний	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
1	Віталій	2	Середній
2	Вероніка	3	Високий
3	Катерина	1	Низький
4	Валерія	1	Низький

В результаті проведення даної методики було виявлено, що 2 (50%) дітей мають низький рівень мовленнєвої комунікації; 1 (25%) дитина має середній рівень мовленнєвої комунікації і лише 1 (25%) дитина має високий рівень мовленнєвої комунікації.

Для вивчення рівня зв'язного мовлення використовується методика «переказу тексту». Дітям пропонувалося прослухати розповідь або прочитати розповідь самим і переказати її.

Перекази дітей записувалися і аналізувалися за наступними показниками:

- 1) розуміння тексту;

- 2) структурування тексту;
- 3) лексика;
- 4) граматики;
- 5) плавність мовлення.

За якість відтворення тексту діти отримали такі оцінки, що подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Вивчення рівня зв'язного мовлення дітей з ДЦП

№	Досліджуваний	Оцінка в балах
1	Віталій	6
2	Вероніка	6
3	Катерина	3
4	Валерія	4

У 2 (50%) дітей спостерігались незначні відхилення від тексту, відсутність граматичних помилок, тривалих пауз, невелика кількість підказок. У 2 (50%) інших дітей спостерігалось невірне відтворення, порушення структури тексту, бідність лексики, численні паузи, необхідність у підказках.

Проаналізувавши результати даних методик можна зробити висновок про те, що у дітей сформований рівень мовленнєвої комунікації та рівень зв'язного мовлення на різних рівнях, що залежить від форми ДЦП та супутніх порушень. Це проявляється в наступному: діти в основному небалакучі із вчителем і з однолітками, неуважні, не вміють послідовно викладати свої думки, точно передавати їх зміст, беруть участь у спілкуванні часто за ініціативою інших, хоча розуміють звернену до них мову; деякі діти можуть послідовно і досить точно будувати переказ, правильно будувати речення, але в той же час користуються в основному простими реченнями, при переказі тексту часто користуються підказками педагога.

Результати дослідження показали, що діти із ДЦП мають хороші потенціальні можливості щодо розвитку комунікативних умінь.

Для того щоб комунікативний розвиток дитини з ДЦП сприяв нормальній соціалізації потрібно максимально розвивати дитину і намагатися тісно співпрацювати із нею, бути якомога активнішим і доброзичливим у спілкуванні. Відповідальність за комунікативний розвиток належить найперше батькам та педагогам, які знаходяться біля дитини з ДЦП і допомагають їй соціалізуватися.

Для цього необхідно дотримуватись певних рекомендацій щодо розвитку комунікативно-мовленнєвої активності дітей з ДЦП які адресовані батькам та педагогам.

Рекомендації для батьків

- Приділяйте велику увагу повсякденному спілкуванню з дитиною. Пам'ятайте, що ні телевізор, ні радіо не замінять вас.
- Стежте за власним мовленням.
- Намагайтесь говорити спокійно, доброзичливо.
- Не зловживайте словами «повинен», «треба».
- Говоріть дітям «дякую», «вибач».
- Давайте можливість дитині не тільки слухати, а й думати, висловлювати власні судження, брати активну участь у спілкуванні.
- За допомогою спеціальних рекомендацій, порад та інструкцій дефектолога, соціального педагога, лікаря чи реабілітолога поступово і цілеспрямовано:
 - навчати дитину альтернативних способів спілкування;
 - навчати основних правил поведінки;
 - прищеплювати навички самообслуговування;
 - формувати вміння, що допоможуть подолати стреси;
 - виявляти та розвивати творчі здібності;
 - розвивати зорове, слухове, тактильне сприйняття.
- Ненав'язливо поправляйте дитину, яка неправильно промовила
- слово чи побудувала фразу.
- Формуйте в дітей навички ввічливого спілкування: вміння вислуховувати співрозмовника, з повагою ставитися до його думки.

- Не обмежуйте дитину у спілкування з ровесниками.
- Не відмовляйтесь від зустрічі з друзями, запрошуйте їх в гості.
- Частіше користуйтеся порадами педагогів та психологів. Кожне певне захворювання дитини з особливими потребами потребує специфічного догляду, а також спеціальних знань та умінь.
- Спілкуйтесь з родинами, де є діти-інваліди. Передавайте свій досвід та переймайте чужий. Це важливо не лише для вас, але й для дитини, якій ви можете зробити послугу на все життя, знайшовши для неї друзів або (що дуже часто буває) супутника життя.

Рекомендації для педагогів

1. Коли ви помітили, що у вашому класі є учень, який має схожі труднощі, проконсультуйтеся з учителями, котрі навчали дитину в попередні роки.
2. Зверніться до психолога та логопеда, поговоріть з батьками. Виконуйте усі настанови рекомендації фахівців.
3. Від складу команди, яку ви організуєте, залежатиме правильність визначення діагнозу, стратегії корекційної допомоги та вибір необхідних засобів для успішного навчання дитини у вашому класі.
4. Запитуйте у учня про труднощі, які він/вона відчуває під час сприйняття, обробки, застосувань інформації (нового матеріалу). З'ясуйте, яку інформацію учень не сприймає.
5. Запропонуйте інший спосіб (якщо учень не може читати, поясніть усно, якщо не сприймає на слух подайте у письмовому вигляді).
6. Виконуйте всі рекомендації логопеда, інших фахівців, батьків щодо спеціальних вправ та адаптації матеріалу для конкретного учня.
7. Дізнайтеся про можливості використання спеціальних комп'ютерних програм (наприклад перетворення друкованого тексту в аудіо відтворення), інших технічних засобів, залежно в особливостей навчання конкретного учня.
8. Намагайтеся створити в класі атмосферу взаємної доброзичливості і взаємодопомоги, тільки при цьому кожна дитина зможе відчувати себе серед

однолітків спокійним і впевненим у собі.

9. Прагніть до залучення кожної дитини в класі до загальних справ, участь яких сприяє виникненню загальних проблем і переживань, і в кінцевому підсумку - більшого об'єднанню дітей у класі.
10. Використовуйте в роботі з дітьми колективні ігри, що розвивають мислення, творчу активність, а так само діяльний підхід, роботу в парах, групах.
11. Проводьте бесіди на тему «етикет», «як правильно спілкуватися».

Отже, як свідчать результати теоретичного та емпіричного дослідження діти з дитячим церебральним паралічем мають певні труднощі у розвитку комунікативно-мовленнєвої активності та потребують цілеспрямованого корекційно-розвивального впливу з боку батьків та педагогів. Перспективами подальших досліджень може бути виявлення специфічних особливостей, механізмів та чинників розвитку комунікативно-мовленнєвої активності у дітей з ДЦП залежно від наявних порушень мовлення та ступеню прояву первинного дефекта, а також розроблення діагностичного та корекційно-розвивального методичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадалян Л. О. Детские церебральные параличи / Бадалян Л. О., Журба Л.Т., Тимонина О. В. – К: Здоров'я. — 1988. – 228 с.
2. Марченко І. С. Педагогічні заходи з формування комунікативної поведінки дітей із дизартрією при ДЦП : навчально-методичний посібник / І. С. Марченко, О. Г. Тюленева – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 96 с.
3. Мастюкова Е.М. Нарушение речи у детей с церебральным параличом: Кн. для логопеда / Мастюкова Е.М., Ипполитова М.В. – М. : Просвещение. – 1985. – 192 с.
4. Поваляева М.А. Справочник логопеда / Поваляева М.А. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 448 с.
5. Шипицына Л.М. Детский церебральный паралич / Шипицына Л.М., Мамайчук И.И. – СПб. : Изд-во "Дидактика Плюс", 2001. – 272 с.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНО-РЕЧЕВОЙ АКТИВНОСТИ ДТЕЙ З ДЦП

Бондарь Анна Михайловна

студентка группы КОб-1-11-4.Од, IV курс, направление подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»

380988805782@ya.ru

Научный руководитель

Таран Оксана Петровна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

op.taran@kubg.edu.ua

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу особенностей развития коммуникации детей с детским церебральным параличом (ДЦП). Осуществлен теоретический анализ психолого-педагогической литературы по вопросам развития коммуникативно-речевой активности детей с ДЦП. Также представляются результаты исследования коммуникативного поведения детей ДЦП. Разработаны рекомендации для родителей и педагогов для развития коммуникативных умений детей с ДЦП.

Ключевые слова: дети с детским церебральным параличом, коммуникативно-речевая активность, уровни развития коммуникативной поведения, вербальное общение, невербальное общение, связная речь.

FEATURES OF DEVELOPMENT COMMUNICATIVELY- SPEECH ACTIVITY CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY

Bondar Anna Mihailovna

student group cob-1-11-4 Od, IV course, training "special education (speech therapy)"

380988805782@ya.ru

Scientific supervisor

Taran Oksana Petrovna

Candidate of psychological Sciences, associate Professor of the Department of special psychology, correction and inclusive education of the Institute of Man of Kyiv University named after Boris Grinchenko

op.taran@kubg.edu.ua

Abstract. This article is devoted to the peculiarities of the communication of children with cerebral palsy (CP). Carried out a theoretical analysis of psychological and pedagogical literature on the development of communicative speech activity of children with cerebral palsy. Also presented results of a study of the communicative behavior of children cerebral palsy. Recommendations for parents and teachers to develop the communicative skills of children with cerebral palsy.

Keywords: children with cerebral palsy, communicative speech activity, the levels of development of communicative behavior, verbal communication, nonverbal communication, connected speech.